

Ekonominin çok konuşulacağı bir döneme girdik. Alım gücümüz hissedilir biçimde düşüyor. “Ayın sonunu getirme” kaygısı duyuluyor ya da kredi kartında borç birikiyor. Varlıklarımızın değerleri düşüyor. Yabancı mallar ve girdiler pahalılaştığından, teknolojiye ve dünyaya uzaklaşıyoruz. Olumsuz ekonomik değişimi üzerimizde hissediyoruz. Daha önce sıkıntıya düştüğümüzde çözüm olan ne varsa ham hayale dönüşüyor. Artık bol bol ekonomiyi konuşacağız ama ekonomiyi inceleyen bilim olarak iktisadı hem düzgün biçimde kullanmayacağız hem de pek konuşmayacağız. İktisat denizinden bir iki damlacıkla da olsa biraz iktisattan bahsedeyim.

İktisatta muhasebe hesapları, durumu saptamak için elzendir. Milli gelir ve ödemeler dengesi hesapları, ulusal ekonomilerin bütüncülleşmiş hesaplarıdır. Her kesimin, sektörün kendi hesabı vardır. Mali kesimdeki işlemlerin neredeyse hepsi, muhasebe hesaplarındaki karşılıklı değişimdir. Yavan bir işletmeci mantığıyla bakıldığında muhasebe hesaplarında değişiklikler yaparak iktisadi politika uygulanabileceği sanısına kapılabilir insan kolaylıkla. İktisadı iktisat yapansa topluluğun ekonomik davranışdır. Evet muhasebe hesaplarında değişiklikler yapılabilir ama bu değişikliklere topluluğun tepkisinin ne olacağı da düşünülmelidir.

Yavanlığın düzeyleri vardır, iktisatta yavanlığın en alçak düzeyi, salt muhasebe hesaplarıyla düşünmek ama topluluk davranışını kale almamaktır. Bundan biraz daha yukarıda olsa da yavan olan diğer bir yaklaşımsa bireylerin, özellikle de insanın kendisinin davranışı üzerine yapılan gözlemlerin sonuçlarını topluluk davranışına yormaktır. Bir üst düzeydeki yavanlık ise insanlar arasında davranış farklılıklarını kabul etmekle birlikte tek tek insanların davranışlarından topluluk davranışının çıkarılabileceği düşüncesine dayanır. Halbuki toplum, tek tek insanların bilinç, irade ve yaptıklarından bağımsız bir davranışa sahiptir. Bu davranış, zamanla değişmekle birlikte her dönem için daha önceki dönemlerde olanlara dayalı olarak belirlenmiştir, sabittir.

Topluluk davranışı değiştirilebilir ama tek tek insanların yaptıklarıyla değil, insanların hep birlikte birbirleriyle uyumlu biçimde yaptıklarıyla. Birlikte davranışın gerçekleştirilmesi hem

zordur hem de istenilenden farklı sonuçlar verebilir. Sermayeci ilişkilerle sarılı 7 milyar insan içinde ne kadar güçlü ve zengin görünürlerse görünsünler az sayıda insanın belirleyici olma ihtimali yok gibidir.

En kolay “anlanabilen” ama aynı zamanda da en yanıltıcı olan, en yavanıdır. Yavanlık azaldıkça anlamak da zorlaşır ama saptama ve tahminler daha isabetli hale gelir. İktisatla ilgili ki her türlü bilgi için geçerlidir, yavan olandan uzak durmak gerekir; yanıltıcıdır ama ikna edicidir, bilen elinde tam bir sömürü aracıdır.

“Yavan” deyince aklıma hemen Üniversiteden bir arkadaşım gelir. 1990’ların başında, ben daha genç bir öğretim üyesiyken onunla bir kuruma bir rapor hazırlamıştık. Çözümlemeleri tamamen ben yapıp yazdım. İhracatla ilgili olarak, döviz kurundaki artışların hemen etkisini göstermediğini saptadım. Tam etkisini göstermesi 18 ay alıyordu. Döviz kuru arttıktan sonra ihracat önce bir süre beklenenin aksine biraz azalıyor, bir süre sonra düşüşü bırakıyor ve yükselişe geçiyor, sonunda ilk baştaki düzeyin üzerinde bir düzeye yaklaşıyordu. Teknik olarak grafiği “J” harfine benzediğinden J eğrisi denir. Özetleri arkadaş yazmıştı, çözümlemeyle alakasız biçimde hemen “gerçekçi kur” a geçilmesi gerektiği yazıyordu. Kıssadan hisse ekonomide hiçbir şey bir çırpıda olmaz. Gelişmeler zaman alır; bazen bir buçuk yıl, bazen çok daha uzun bir süre.

Bu yılın Ağustos ayında Türk haricisi, Amerikan hariciyesiyle medyaya yansıdığı kadarıyla tersleşti; bunun üzerine Türk Lirasının dolara ve diğer para birimlerinin çoğuna göre değeri düştü; 1 Amerikan doları 7 Türk Lirasının üzerine çıktı. Eğer ekonomik gelişmeler zaman alıyorsa bu nasıl oldu diye düşünülebilir. Evet, burada bir gariplik var gibi gözüküyor; ancak derinlemesine incelendiğinde bu örnek, tam da durağan resme bakıp devinimi değerlendirmenin ne denli yavan olduğunu gösteriyor.

Yıl başında 1 dolar 3 lira 79 kuruştı; yıl sonu için 4’ün altında bir düzeyin beklendiği yaygın olarak dile getiriliyordu. Mayıs sonunda 4 buçuğun üstüne çıktı. Sonra o düzeyde durulur gibi oldu ama yavaş yavaş artmaya başladı, Ağustos başında 1 dolar 5 liraydı. Ağustos’ta

aniden hızlandı ve ayın onikisinde gece 7 lirayı buldu. Sonraki gelişmelerle 12 Eylülde 6 liraya kadar geldi. Böyle bakınca kişi ve kurumların yaptıklarının ekonomik gelişmelerde etkili olduğu sanılabilir. Ancak onlar rollerini oynuyorlar, ekonominin kendi yasaları ise bunlardan bağımsız işliyor.

Öyle bir kişinin bir anda yaptığıyla ekonomide değişiklik olmaz. Önce uzun süre, bir yıl iki yıl değil uzun süre çarpıklıkların sürmesi gerekir. Nedir çarpıklıklar? Öyle bir iki kişi ya da kurum değil, ekonomik değişimi etkileyecek çoklukta ve yoğunlukta aktörün rollerini yaparken ekonominin bildik işleyişinin ön koşullarına aykırı davranmasıdır. Çarpıklıklarda uzun süre ısrarcı olduğunda ekonomi, dibinde piyasaların tamamen ortadan kalkması, ekonominin yitmesi olan bir girdabın kenarına sürüklenir. Bu durumdan girdabın dışından bir destekle zor bir süreçten geçilerek çıkılır. Yine bir anda değil, zamanla, uzun sürede. Girdaptan çıkma süreci, kemer sıkma politikalarıdır.

Türkiye’de 2018’de kemer sıkma politikalarını zorunlu kılan koşullar oluştu. Kemer sıkma politikaları, ulusal harcamaları azaltıp tasarrufları artırmayı amaçlayan politikalarıdır; ulusal paranın değer kaybetmesi, yüksek faiz, sıkı para politikaları ve kamu harcamalarının kısılması en yaygın bileşenleridir. Uygulanması, kimin harcamalarının kısılacağı, kimin tasarruflarının artırılacağı konusunda gerilimlere neden olur. Harcamayı yapan çalışanlar, tasarrufları, birikimleri yapan sermayedarlardır. Kemer sıkma politikaları, sınıf mücadelesinin en çetin biçimde sergilenmesine neden olur.

Bu yıl içinde şimdiye kadar olanlar, kemer sıkma politikalarının uygulanmaya başlaması durumuyla örtüşüyor ama bakıyorum, farklı bir görüntü var. Ekonomik aktörlerin rolü burada devreye giriyor. Sanki olup biten, faiz oranı konusundaki irrasyonel bir tavırdan ya da uluslararası ilişkilerdeki -normal koşullarda önemsiz denebilecek- pürüzlerden kaynaklanıyor. Global güçler, her nedense -en büyük olasılık kıskançlıklarından- saldırıyorlar ve Türkiye’deki bir ekonomik aktör bunlara karşı canhıraş direniyor. Oldukça sıkıcı bir ekonomik kemer sıkma programı yürürken insanlar kendilerini heyecanlı bir siyasal mücadele içinde hissediyorlar; programı yürütenlerin ellerini rahatlatır.

Evet, bir kemer sıkma politikası yürüyor ve güya bunun tam tersini yapmak için canhıraş bir mücadele sürüyor. İyi de bu 1 US\$ = 7 TL durumunu açıklamıyor. Sene başında kura bakıldığında kurun 4 buçuğu geçmesi, faizlerin de şimdi olduğu gibi %25'e dayanması gerekmiyor. Gereksiz biçimde fiyat artışlarında bir ivmelenme zorlanıyor; bunun sonucunda olacaklar biraz daha karmaşık ve acı verici olur. Neden? Bunu anlamak için Türkiye'de seçim sürecinin, zamansal bir kalıbın yinelenmesi olduğuna bakmak gerekiyor.

Bazen daha önce bazen daha sonra ama kural olarak diyebiliriz ki seçimlerden 9 ila 6 ay öncesi durum, iktidardaki siyasal parti için olabilecek en kötü duruma geliyor. İç çatışma olasılığı, partinin bölünme olasılığı beliriyor örneğin. Ekonomi olabilecek en kötü duruma geliyor; kriz her an ekonomiyi vuracakmış gibi oluyor. Uluslararası ilişkiler, vahamet arz ediyor. Ülkede dengeler bozuluyor, herkes birbiriyle kavgalı hale geliyor; dağıldık dağılacamız. Muhalefet, bunları kullanıyor, sanki üstün çıkacakmış gibi. Sonra her şey bir bir yoluna giriyor. Seçimlere iki hafta kala, memleket güllük gülistanlık oluyor; muhalefet haksız çıkıyor. İktidar, ne kadar kötü bir performans sergilese de bu seçim dönemini sanki bütün zaman gibi sunup ülkeyi ne kadar iyi bir yere getirdikleriyle övünüyor. Kalıp gibi her seçim bu tekrarlanıyor.

Bu yılki sorun, ülke her bakımdan çok kötü bir yere geldi. İktisatta başlangıç anı dışsal nedenlere bağlanabilecek biçimde çok ama çok kötü sunulursa ancak o zaman seçimlere kadar bir iyileşme olduğu intibai uyandırılabilir. Herkes, yıl başında 3,79 olduğunu unuttur ve dolar 7 liradan nasıl 6 liralara, hatta onun bile altına düştüğünü görür. Yedi düvele rağmen, neler neler başarılmıştır.

Kur haddindeki iniş çıkışlardan döviz yüksek olduğunda satıp düşük olduğunda alarak çok kârlı çıkma olasılığı vardır. Bu yıl içinde kur haddindeki olağan dışı hareketlilikten uygun zamanlamayla alım satım yaparak elindeki parayı kat be kat artırmış olmak kuramsal olarak mümkün gözüküyor ama bunlar kanama gibidir. Parmağa iğne batıp bir damla kan çıkmasıyla insana bir şey olmaz, hatta bir çizik olsa bir süre sonra kabuk tutar; asıl kanama uzun süre durmazsa insan halsiz düşer ve sağlık sorunları, yaşamsal tehlike baş gösterir.

Ekonomi için ihmal edilebilecek denli küçük olaylar, tek tek insanlara büyük zenginleşme ya da fakirleşme olanakları doğurur. Hemen hemen hepimiz için kural Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmaktır, fakirleşmektir.

Nedenli "önemli" kişilerce yapılırsa yapılsın tek tek karar ve eylemlerin ekonomiye etkisi ihmal edilecek denli azdır. Bir iki yerde yozlaşma olmuşsa bu ekonomiyi değiştirmez ama yozlaşma yaygınlaşmışsa ekonomi yoz yoz işler. Yaygınlaşmaması için görüldüğü yerde müdahale edilmesi gerekir. Bir kez yaygınlaşmışsa tek tek olaylarla uğraşmak sonuç vermez. Topyekün müdahale gerektirir. Tedavi acı vericidir, ekonomi hareket ettikçe acı daha da artar. Depremde olduğu gibi küçük bir kesim ciddi biçimde etkilenir ama herkes hisseder ve kendisine de bir şey olacak diye tedirgin olur.

Ekonominin çokça konuşulacağı bir döneme girdik. En çok gereksinim duyulan isabetli iktisadi çözümlenmeyi artırıp yoğunlaştıracak yerde muhtemelen ekonomi çok çok yavan konuşulacak. Herkes doktor olabilir ama buna yıllarını vakfetmesi gerekir, iktisatçılık farklı mı? Siyasetçiler arasında eskiden kalma bir akademik disiplinle düşünen çok değerli iktisatçılar var ama bunlar sözleri çoğunluğu oluşturan, boş ve heyecanlı konuşan, yavan güya iktisatçıların arasında kaynayıp gidiyor. İktisadi gelişmeler konusunda güvenilir haber alabileceğimiz bir iki hocamız var onlar da yaygın izlenen medyada görülüyor.

Akademi özgürlükten disiplin üretir; birlikte disiplinli düşünmeden isabetli sonuçlar çıkar. Disiplin üreten özgürlük siyasal otorite ile ikame edildiğinde isabetli bilimsel sonuç bekleyemeyiz. Sonunda her şeyi bizzat öğrenmek ya da şehir efsanelerini gerçekliğin yerine koyarak düşünmek durumunda kalırız. Bundan kurtulmak için behemehal üniversitelerin akademik ve idari özerkliğini sağlanmalıyız.

Mali piyasalarda servet el değiştirir, kazanan varsa kaybeden de vardır. Mali piyasalar aracılığıyla bir şeyler kazanmaya çalışmak bırakın piyango biletini kumar oynamaktan beterdir; insan tam kazandı derken kaybeder. En yerinde ve her zaman için geçerli olan iktisadi davranış ilkesi çalışabileceği koşullar için mücadele edip hakkıyla çalışarak hakkını

almaktır. Hak istemekle alınmaz, hakkıyla çalışanın hakkını savunan örgütleri geliştirmeliyiz.

Ne yapmalı sorusunun yanıtı öyle fantastik değil; sıradan, pek değişmeyen, kaya gibi sağlamdır. Kimlik, duyarlılık vesaireye dayalı olarak değil çalışma ve yaşama koşullarının iyileştirilmesi için örgütlenmektir. Dünyayı bir çırpıda değiştirmek için siyaset yapmak değil tek tek herkese her daim daha iyileşen koşullar için birlik olup her yerde zamandaş ve sürekli mücadelenin içinde olmaktır.